

Eğitim, İktidar ve İdeoloji: Denetim ve Disiplin İşlevi Üzerine Kuramsal Bir İnceleme

Gamze Erdoğan¹

İlyas Erdoğan²

Özet

Bu çalışmada eğitimin denetim ve disiplin işlevi incelenmektedir. Bir anlamda eğitim devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biri olagelmıştır. İktidarlar istedikleri ve itaat eden insan tipini yaratma konusunda eğitimden olabildiğince faydalanmaktadırlar. İktidarın sürekliliği ve baskı aygıtlarına ihtiyaç duymadan eşitsiz güç ilişkilerinin ve tahakkümün süreğenliği için ikna ve gönüllü katılım kritiktir. Bu nedenle eğitimin bilgilendirme yanında ideolojik yönlendirme boyutuna dikkat edilmelidir. Eğitim yoluyla kitleler mevcut siyasal düzenin gerekliliği ve önemine ikna edilirler. Böylelikle eğitim ile insanları denetlemek, yönlendirmek, biçimlendirme ve onları disipline edebilmek mümkün olmaktadır. Konuyu daha yakından ele almak ve somutlaştırma adına çalışmada I. Illich ve P. Bourdieu'nun eğitim hakkındaki değerlendirmeleri ele alınmaktadır.

GİRİŞ

Bu çalışma, eğitimin modern toplumlarda devletin elinde nasıl bir denetim ve yönlendirme aracına dönüştüğünü ele almakta; iktidarın insanları nasıl şekillendirdiğini ve toplumu nasıl kontrol altında tuttuğunu tartışmaktadır.

Toplumsal denetim ve disiplin devlet, iktidar, hegemonya tartışmalarının ana temalarındandır. Eğitim ise hegemonyanın kurulması, pekiştirilmesi sürdürülmesindeki en önemli ideolojik ve kurumsal kaynaklardan biridir.

Modern kapitalist toplumların özünde eşitsizlik ve tahakküm ilişkileri mevcuttur. İdeolojiler de genel itibarıyla modern toplumların söz konusu özünü görünmezleştirici ve olağanlaştırıcı fikri yapılarıdır. Devletin bu

1 Bingöl/Merkez Gazi İlkokulu Sınıf Öğretmeni ORCID: 0000-0002-0698-1079

2 Bingöl/Merkez Sancak İlkokulu Okul Müdürü ORCID-0009-0004-3942-2574

anlamda medya, aile, din vs gibi çeşitli ideolojik aygıtları mevcuttur. Eğitim de bu ideolojik kaynaklardan ve araçlardan biridir. Bu anlamda, eğitim tüm diğer toplumsal faaliyetlerde olduğu gibi nötr ya da sadece teknik bir olgu olarak ele alınmaz. Her ülkenin kendine özgü bir yapısı ve dinamikleri vardır. Her ülkenin toplumsal özelliklerine ve toplum yapısına göre yetiştirmek istediği bir insan tipi vardır. Devletler ideolojilerini benimseyecek ve sürdürecektir ve böylelikle devletin devamlılığını sağlayacak olana insan tipini yetiştirmede çeşitli yollar kullanırlar. Eğitim bu yollarda biridir. Eğitimin yaklaşımının ideolojik olduğu ülkedeki iktidarın ideolojisini meşrulaştırma aracı olduğu düşünülmektedir (Üşür, 1997).

İdeoloji üç farklı şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki ideolojinin insanı yanıltan bir düşünce sistemine ittiğini savunan yaklaşımdır. İkinci ise toplumda egemen olan iktidarın mevcut düzeni ideolojik yaklaşımıyla kurmasıdır. Üçüncüsü ise dil aracılığıyla ideolojinin insanlara aktarıldığını savunan yaklaşımdır (Şen, 2006). Bu noktada eğitimin ideolojik işlevi için mevcut iktidarların kendi ideolojilerini topluma aktarmada kullandıkları bir ayıt olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Eğitimin toplumsal denetimi ve disiplini sağlamada da oldukça önemli bir işlevi olduğu mevcut iktidarların kendi ideolojilerini sürdürebilmek amacıyla eğitim, ders kitapları, hapisaneler, çeşitli cezalandırmalar, kolluk kuvvetleri gibi pek çok aygıtı kullandıklarını söylemek mümkündür.

Literatür taramasına dayalı teorik bu çalışma iki bölüm dahilinde planlanmıştır. Birinci bölümde toplumsal denetim ve disiplin kavramından bahsedilecek bu konuya dair temel yaklaşımlar ele alınıp incelenecektir. İkinci bölümde ise eğitimin denetim ve disiplin işlevlerinden bahsedilecektir. Çeşitli düşünürlerin özellikle Ivan Illich ve Pierre Bourdieu'nun eğitimin disiplin ve denetim işlevlerine dair görüşlerine de yer verilecektir.

TOPLUMSAL DENETİM VE DİSİPLİN

Toplumsal denetim ve disiplin modern toplumu tanımlamak ve anlayabilmek üzere geliştirilmiş kavram setlerindendir. Özellikle Marksist (neo- Marksistler) analizler söz konusu olduğunda kavramları yoğun şekilde kullanmaktadırlar. Hegemonya, iktidar ve tahakküm gibi diğer kavramlarla birlikte yürütülen tartışma ve analizlerde A. Gramsci ve L. Althusser gibi neo- Marksist düşünürler ile M. Foucault'nun çalışmalarına yaygın şekilde atıf yapılmaktadır. Tüm bu literatür yöneten-ilişkisi, iktidar, devlet, hegemonya, ideoloji, meşruiyet gibi kavramlar etrafında örülmektedir.

Buradan hareketle iktidarın ve yöneten-yönetilen ilişkisinin ortaya çıkışı ve bu ilişkinin özü-doğası başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Sennett'e

göre toplumu oluşturan bütün bireyler onları yönetecek bir otoriteye ihtiyaç duymaktadırlar. İktidarlar da toplum üzerinde kurmuş oldukları otoriteleri ile hem geçerliliklerini hem de otoritenin devam edebilmesi açısından güvenilirliklerini ve devamlılıklarını sağlarlar. Bu nedenle de iktidarlar toplum üzerinde kurmuş oldukları otoritenin hem uzun süreli hem de devamlı olmasını sağlamak amacıyla çeşitli yöntemler kullanırlar. Bunlar toplumu gözlemlemek, toplumu mevcut ideolojiye ikna etmektir ki bu daha çok eğitim aracılığıyla olmaktadır son olarakta toplumu denetlemektir. Toplumun denetimi için de her toplumsal yapıda bazı kurumlar yer almakta, cezalar yine bu toplumsal denetimi sağlamada etkili olarak kullanılmaktadır (Sennett, 1992).

Bütün iktidarlar yönettikleri toplumları çeşitli şekillerde denetim altında tutmaktadırlar. Bunlar çeşitli kurallar, çeşitli toplumsal normlar aracılığıyla olmaktadır. Foucault'un ifade ettiği gibi iktidarlar bilginin hem ortaya çıkması hem bu bilginin bireylere aktarılmasında oldukça etkin bir rol üstlenmektedirler. İktidarların bu konudaki baskı ve denetimleri oldukça etkilidir. Ayrıca iktidarların toplumları uzun süreli bir etki altında tutabilmesi için o toplumu çok iyi tanıması gerekir. Toplum yapısını oluşturan en önemli dinamikleri, toplumun değerlerini dikkate alması gerekir. Aksi durumda geliştirilen ideolojinin toplum üzerinde uzun süreli bir etkisinin olacağına bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir (Akt. Saf, 2017).

Diğer yandan Karl Marx devleti bir toplumsal sınıfın egemen bir pozisyonunda yer alması ve bu egemen sınıfın diğer toplumsal sınıfları baskı altına almasını sağlayan bir yapıdır şeklinde ifade etmektedir. Marx devleti tanımlarken iki yapıyı öneminden bahseder. Bunlardan ilkinin ordu ve polis olduğunu söyler. Ordu ve polisin devletin varlığının devamı için öneminden bahseder. Çünkü ordu ve polis devletin hem hukuki anlamda varlığını sürdürmesinde hem de bu varlığını korumasında oldukça etkili olan güçlerdendir. Marx ordu ve polisi devlet aygıtı olarak adlandırmaktadır. İkinci yapı ise hepsinin üstünde tutmuş olduğu hükümettir. Marx hükümeti devlet iktidarı olarak adlandırmaktadır. Ona göre devlet aygıtı olan ordu ve polis, devlet iktidarını kendi hedef ve talepleri doğrultusunda yönlendirmektedir. Marx'ın devlet kuramında baskıcı bir denetim yolunun kullanıldığı görülmektedir (Marx, 2015).

Demokratik anlayışların bütünüyle yerleştiği ve uygulandığı toplumlarda devletin toplumu kontrol altına alabilmek için baskı ve şiddet yolunu değil daha ziyade ikna yolunu kullandığı görülmektedir. Demokrasinin henüz işlerlik kazanmadığı toplumlarda ise halk üzerinde denetimi sağlayabilmek için çeşitli yollar kullanılmaktadır. Bu yollar okullar, askeri

kurumlar, çeşitli medya organları, cezai ve hukuksal süreçler gibi yollardır. Devletlerin tarihin her döneminde varlıklarını devam ettirebilmek için çok çeşitli denetim yollarını kullandıkları bilinmektedir. Bu yollar sayesinde iktidarda kalabilmeleri hüküm sürebilmeleri mümkün olmaktadır. Hukuksal normlar ve yaptırımlar bu yollardan biridir. Devletler varlıklarını tehlikeye düşüreceklerini düşündükleri her durumda hukuksal norm ve yaptırımlara başvurumaktadırlar. Diğer önemli yollardan biri ise eğitim, medya araçları, sivil toplum örgütleri, dernekler gibi araçlar sayesinde bireylerin istenilen insan tipine dönüşümünün sağlanabilmesidir ki devletler bu yol ile daha çok bireyleri ikna etmektedirler (Dolgun, 2008).

Burada alan yazın tarandığında şu husus oldukça dikkat çekici olmuştur. Hiçbir iktidarın baskı ve şiddet ile uzun süreli bir şekilde varlığını sürdürebilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle de iktidarlar daha ziyade ikna etme yolunu kullanmaktadırlar. Bu yol iktidarların daha uzun süreli ayakta kalmasını sağlamaktadır. Baskı ve şiddetin olumsuz sonuçları ve sosyo psikolojik etkilerine göre çok daha sağlıklı bir yol olarak görülmektedir. Bu nedenle de iktidarlar, eğitim, iletişim, medya, sivil toplum örgütleri, dernekler gibi yollar aracılığıyla toplumları istenilen ideolojilere ikna etmektedirler (Çaycı, 2016).

1.1.İktidar, Toplumsal Denetim ve Disipline Dair Temel Yaklaşımlar

Siyasal iktidarlar toplumlarda egemen olan güçleri ifade etmektedir. İktidarlar toplumda hem egemen hem de tüm toplumu yönlendiren bir konumda bulunmaktadır. Siyasal iktidarlar uyguladıklarının yaptıklarının doğru olduğunu topluma gösterebilmek yani meşruluklarını sağlayabilmek amacıyla çeşitli ideolojilere ihtiyaç duyarlar. İdeolojiler siyasal iktidarların hem meşruluğunu sağlamak hem de varlıklarını uzun süreli kılmalarına olanak sağlamaktadır (Şen, 2006). Mannheim ideolojiyi, siyasal olarak çatışan durumlar var olduğunda toplumu yönetenlerin kendi mevcut konumlarını koruyabilmek amacıyla kullandıkları bir yol olarak görmektedir (Akt. Şen, 2006).

Gramsci ideolojiyi toplumu yönetmek isteyenlerin, toplum üzerinde oluşturacakları otoritenin planlı bir şekilde yürütülmesi durumunu ifade etmek için kullanır. Gramsci'ye göre devlet ideolojisini topluma aktarabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek amacıyla çeşitli yollar kullanır. Gramsci bu noktada sivil toplumdan bahseder. Sivil toplumun ideolojik bir yol olarak kullanıldığını söyler (Akt. Çelik, 1999).

Althusser ideolojiyi hayatımızın içerisinde bir onların farkında olsak da olmasak da var olan, tüm toplumu etkileyen, değerlerin bütününe kapsayan bir durum olarak görür. Althusser ideolojinin insanlarla, toplumsal yapıyla, toplumu düzenleyen kurallar ve normlarla bir bütünlük içinde olduğunu söyler. Althusser devletin mevcut ideolojisini topluma aktarmada çeşitli yollar kullandığını söyler. Bu yollar din öğretileri, eğitim öğretim yöntem ve içerikleri, hukuku düzenleyen tüm durumlar, sendikalar, basın, radyo ve televizyon programları gibi toplumun bütününe olan etkisi kaçınılmaz olan aslında toplumla da iç içe olan tüm yapılardır (Akt. Kazancı, 2006).

Foucault iktidarların toplumdaki etkisinin oldukça önemli olduğunu bu anlamda başat bir etkiye sahip olduğunu söyler. Dünyanın giderek gelişimi ve değişimi iktidarlarında düzenlerini uzun süreli koruyabilmek amacıyla her alanda etkili olabilecek bir sisteme geçişini zorunlu kılar. Bu nedenle de iktidarlar insan hayatını etkileyen bütün alanlar üzerinde denetim kurmaya çalışırlar (Akt. Özdemir, 2020).

Foucault'a göre iktidar insana etki edebilecek her yerdedir. İktidarlar bireylerin tüm davranış ve eğilimlerini etkilemektedir. Öyle ki okullar, hastaneler, askeri ve kolluk kurumları gibi tüm resmî kurumlarda iktidarın var olduğunu görebilmek mümkündür. İktidarlar insanın ulaştığı ve ulaşabileceği her yeri düzenlemektedirler. Foucault iktidarın bu çoklu etkisinden kaynaklı olarak çok sayıda alanı kapsayan iktidar tiplerinden de bahsetmişti. Bu iktidar tipleri eğitim, siyaset, hukuksal, epistemolojik gibi pek çok alanda vardır. Burada epistemolojik iktidar kavramı araştırmacının oldukça dikkatini çekmiştir. Epistemoloji bilgi bilimi, bilgiye bakış, bilgi kaynağını sorgulama gibi anlamlara gelmektedir (Erdamar ve Alpan, 2017). Epistemolojik iktidar ise bireylerin bilgiyi edinimini bu bilgiyi sahiplenip sahiplenmemelerini, kabullenmelerini kapsamaktadır. Foucault'a göre iktidarlar bireyi öylesine bir etki altına almışlardır ki bilgiyi edinim bu bilginin sorgulanması gibi süreçlerde dahi birey bu döngünün içinden çıkamamaktadır. Eğitim alanındaki iktidar bireyleri mevcut ideolojik rejimin devamlılığını sağlayacak bir şekilde yetiştirmekte. Hem ders kitapları hem öğretiler yoluyla bu süreç pekiştirilmektedir. Hukuksal anlamdaki iktidar ile cezai işlemlerin uygulanması toplumda bir denetim mekanizmasının işleyişine olanak sağlamakta böylelikle iktidarların denetim işlevi de yerine gelmekte, cezai bir yaptırımdan korkan bireyler daha dikkatli davranmaktadır (Akt. Kızılcık, 2018).

İktidar kavramının içerisinde toplumu istenilen yöne yönlendirme, bu yöne insanların ilerleyebilmesi için onlar üzerinde etki kurma ile ilgili tüm mekanizmaları kapsamaktadır. Bireylerin toplumsal yaşamda varoluş ve

ilerleyişleri iktidarların çizdiği çerçeve dahilinde olabilmekte bireyler bu döngüden çıkmaya çalışırlarsa iktidarlar onları çeşitli hukuksal yollar ile denetim altında tutmaktadırlar. Bu denetim yolu gerek olması halinde baskı ile şiddet ile de sürdürülebilmektedir (Saf, 2017).

Devletin bireylerle olan bu rıza güç dengesi ele alındığına iktidarların daha niceliksel bir şekilde ele alındığı tanımlamalara rastlanmaktadır. İktidarı niceliksel bir biçimde ele alanlar arasında Weber ve Russel görülmektedir. Russel dünya üzerindeki tüm insanların ve insan topluluklarının mutlaka bir yönetime ihtiyaç duyduklarını söylemektedir. Russel'in üzerinde en çok durmuş olduğu konu iktidarların bireyler üzerinde kurmuş olduğu etkidir (Russel, 1976).

Diğer taraftan, Weber iktidarı üç gruba ayırarak incelemektedir. Bunlar geleneksel, karizmatik ve rasyonel iktidardır. Weber iktidar kavramını yönetim ile sınırlı tutmakta ve disiplin kavramı üzerinde durmaktadır. Weber'e göre iktidarların yaklaşımları ve uygulamaları karşının da insanlar tepkisiz kalması ve bu uygulamalara boyun eğmesi disiplin kavramını karşılamaktadır. Weber disiplini insanların her uygulamaya karşısında sorgusuz boyun eğmesi olarak görmüştür (Weber, 1996).

Aslındadisiplintoplumukavramınıtarihselsüreççerisindeincelediğimizde, 1800'lu sonunda batı kapitalizminin varlığını sürdürebilmesinde ihtiyaç duymuş olduğu insan tipinin var olmasında oldukça etkili olduğunu görmek ve söylemek mümkündür. 1800'lu yıllar öncesinde kullanılan zorlamaya dayalı olan uygulamalar yerini insanların gönüllü bir biçimde rıza göstermiş oldukları iktidar tipine bırakmıştır. Bu yeni iktidar modeli eskisi gibi bireyleri baskı ve zorlama ile etkisi altına almaya çalışmaktan ziyade insanların etkileşim dahilinde bulundukları bütün toplumsal ağları etkilemekte daha ziyade ikna etme yollarını kullanmaktadır (Cevizci, 2006).

Tüm bu siyasal ideolojilerin altında yatan esas amaç siyasal iktidarları halkın gözünde meşrulaştırabilmektir. Çünkü tarihsel akış göstermiştir ki baskı ve şiddet ile siyasal iktidarların uzun süreli olarak varlık ve tesir gösterebilmeleri çok zordur. Bu nedenle devletler ideolojileri ile halkı ikna yoluyla meşruiyetlerini sağlamakta iktidarlarının uzun süreli olmasının yolunu sağlamlaştırmaktadırlar (Çetin, 2001).

1.2. Foucault ve Diğer Düşünürlerin İktidar ve Disiplin Konusuna Yaklaşımları

Michel Foucault eleştirel bir bakış açısıyla meseleleri incelemesi oldukça etkili olmuştur. Foucault'un eleştirilerinin merkezinde bireyler değil bireylerin yaşamış oldukları deneyimler yer almaktadır. O bilgiden ziyade

bilginin üretilme biçimi, olaylardan ziyade olayların nasıl meydana geldiği, bireylerin kabulleniş durumlarıyla ilgilenmiştir. Bu nedenle de Foucault'ın çalışmalarında biyo iktidar, disipline edici iktidar gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Foucault'nun biyo iktidar kavramı iktidarın insanların bedenleri üzerinde de baskı kurmasını ifade etmektedir. Foucault insan bedenine bir şekil verilmeye onun dahi etkiye denetime açık olduğu bir iktidar modelinden bahsetmektedir (Akt. Revel, 2012). Foucault insan bedeninin daha çok hayatta kalması dolayısıyla bu bedenden sağlanan faydanın maksimize edildiği bir iktidar sisteminden bahseder (Akt. Han 2019).

Foucault'a göre toplumda yer alan tüm kurumlar okul gibi, hastane gibi, hapishane gibi iktidarın emelleri için birey aygıtı olarak çalışmaktadır. Foucault bunu çok yönlü bir kapatılma olarak yorumlar. Yani insanın etkileşim dahilinde bulunduğu içinde yaşadığı her kurum durum da iktidarın ideolojisinin bir etkisi bulunmakta kişilerin bunu dışına çıkabilmesi mümkün gözükmemektedir. Foucault insanların beden algılarından tutunda, çalışmak isteyecekleri işe, dünyaya getirecekleri çocuk sayısına kadar insan hayatının her alanında ve anlamında iktidarların onların kullanmış oldukları denetim aygıtlarının etkili olduğunu vurgulamaktadır (Akt. Cevizoglu, 2002).

Foucault toplumu değerlendirdiğinde ve topluma dair görüşler ortaya koyduğunda bu çözümlemelerinin temelinde hep iktidar kavramı yer almıştır. Foucault iktidarın tüm yönüyle hem toplumsal hem bireysel yaşama olan etkilerini açıklamıştır. Foucault insanların bütün davranışlarının bütün yönelimlerinin bütün seçimlerinin temelinde bütünüyle iktidar olgusunu görmektedir. İktidarın sürekli olarak insanların davranışlarını biçimlendirme, insanları yönlendirme eğiliminde olduğunu söylemektedir. Foucault iktidarın esasında bir ilişkiler bütününden oluştuğunu bu ilişkilerin oldukça yoğun birbirine geçmiş bir yapıda olduğunu, iktidarın ilişkiler bütünü olduğunu vurgulamıştır (Akt. Özdemir, 2020).

Foucault iktidarın toplumun tüm yönlerini, insanlar arasındaki tüm ilişkileri, bireylerin beklentilerini, yönelimlerini kısacası insana dair her şeyi kuşatmış; onu yönlendiren güçlü bir baskı ve tesir altında tutan en temel olgu olarak görür. İktidarın bireyleri hem yönettiğini hem yönlendirdiğinin gerekirse onları sorguya çektiğini, cezalandırdığını, kendi usul ve esaslarıyla onu terbiye ettiğini vurgular (Akt. Belsey, 2013).

Foucault "Özne ve İktidar" adlı eserinde insanların kendi öz kültürleri içerisinde yetişerek, harmanlanarak özneye dönüştüklerinden bahsetmiştir. Her insanın özneye dönüşmesinin farklılıklar oluşturduğunu söylemiştir. Sözü edilen özne dönüşümlerini üçe ayıran Foucault İlkinde kişiler konuşmakta, emek harcamakta, ikincisinde onu başkalarından farklı kılan

özelliklerinin olmasından yani deli-akıllı gibi bir sınıflamadan, üçüncüsünde ise bir nesnelleşme sürecinden bahsetmektedir. Dolayısıyla insanların farklı biçimlerde, türlerde ve farklı yollarla iktidarın birer öznesi olmasından bahsetmiştir. İnsanların varoluşlarının tüm yönleriyle ve aşamalarıyla iktidarın bir parçası bir öznesi olduğundan bahsetmiştir. Düşünen, irdeleyen konuşan insanların bu öznelerin aktif bir parçası oluşundan ancak hiçbir yönetsel süreç hakkında düşünmeyen öznelerin varoluşundan da bahsetmiştir. Burada öznenin varoluşunda söylem adını verdiği kavramı kullanmakta özne, söyle ve iktidar arasında ilişki kurmaktadır. Foucault söylemin esasında gizli bir baskı içerdiğinden bahsetmekte ancak kendini açığa çıkaramadığını vurgulamaktadır. Öznelerin söylemlerini etkisiz bulan Foucault iktidarların söylemlerinin oldukça etkili olduğundan bu söylemlerin bireyleri düşüncelerini etkilediğinden, onları yönetim, yönlendirdiğinden bahsetmiştir (Güneş, 2015).

Kısacası Foucault iktidarı tüm toplumsal dinamikleri, bireylerin tüm toplumsal yönelimlerini açıklamak için kullanmıştır. İktidarın disipline edici tavrı üzerinde durmuş geçmişten günümüze iktidarlara incelediğinde günümüzde iktidarların insanın hayatının bütününe hatta insanların bedenleri üzerinde bile etkili olduğunu ortaya koymuştur (Akt. Özdemir, 2020).

1.3. Goffman ve Mills'in İktidar ve Denetim Toplumu Üzerine Değerlendirmeleri

İktidar, disiplin teknikleri ve denetim üzerine başka düşünürlerin çalışmaları mevcuttur. Goffman'ın ve Mills'in iktidar konusunda oldukça kapsamlı çalışmaları bulunmaktadır. Goffman bireyin yaşamının her alanında yer alan ve bireyin yaşamını çepeçevre çevrelemiş olan toplumsal kurumların; bireylerin her türlü davranışını etkilediği ve şekillendirdiği, onu kısıtladığı olgusu üzerinde durmuştur. Goffman akıl hastaları, hapisanede mahkumlar, sosyal hayat ile olan ilişkileri kesilmiş kendilerini bir kuruma bir yere adanmış insanlar, rahibeler gibi onların hayatlarını da incelemiştir. Buralarda bireylerin bütüncül bir biçimde her davranışlarının denetim altına alınmış olduğu vurgulanmıştır. Goffman insanların hayatını tümüyle kuşatmış olan bu kurumları bütüncül kurumlar olarak nitelendirmiştir. Yoksul, bakıma muhtaç insanların, yaşlıların kaldıkları yerler, kimsesiz çocukların barındıkları yerler, akıl hastalarının mahkumların bulundukları yerleri bu kapsamda ele almıştır. Kapatılmış oldukça kısıtlı iletişim ve etkileşimin bulunduğu alanlarda yaşayan insanların kurumda çalışanlara genellikle düşmanca hisler bahsettiklerini belirtmiştir. Burada önemli olan husus günümüz dünyasında Goffman'ın insanların her yanını kuşatan

kurumlar olarak adlandırdığı kurumların giderek artması ve Goffman'ın bu kurumları bireyler üzerinde kurduğu tahakküm nedeniyle iktidar olarak nitelendirmesidir (Akt. Kızılcelik, 2018).

Goffman bireylerin toplumsal hayattan koparıldıkları, çok sayıda bireyin dış dünya hakkında bilgilerinin çok az olduğu, birlikte katı kurallar silsilesi içinde yaşayan insanlardan bahseder. Tımarhaneleri buraya örnek olarak verir. O bu tür katı kuralların olduğu, bireylerin toplumsal hayattan uzaklaştırıldıkları ortamlara total kurumlar olarak adlandırır. Bu kurumları barınmaya, bakıma muhtaç kişilerin kullandıkları yerleri, tehlikeli kişilerin ıslahı için kullanılan yerleri ekler. Goffman için bu kurumlar bireylere bakım sağlama, onları ıslah etme eğitime gibi amaçlar taşımaktadır. Okulları ve kışlaları bu kurumların arasına alır. Bu kurumların kişiler arasında farklılıkları azalttığını onları birbirlerine benzemeye mecbur bıraktığını söylemektedir. Kişiler total kurumların içerisinde yer aldıkları zamanlarda dışarıda kurmuş oldukları kültürel bağlardan kopmakta ve kurum kültürüne ikna edilmektedirler. Kişiler dışarıdaki kültürel durumların eleştirildiği çokça muameleye maruz kalabilmekte ve nihayetinde kurum kültürü ile uyumlu onu özümsemiş bir biçimde davranabilmektedirler. Goffman total kurumlarda bir küçük düşürmenin, yıldırmanın yer aldığını kişilerin mevcut kurumsal kültüre itaatinin beklendiğini vurgulamaktadır. Ayrıca total kurumlarda cezalar ve ayrıcalıklar sisteminin yer aldığından da bahsetmektedir. Bu ayrıcalıklar sisteminin yer almasının bireylerin birlikte davranmalarını engellemektedir. Olası isyanlarında işbirlikçiler sayesinde ortadan kaldırıldığından bahsetmektedir (Akt. Bayır, 2018).

Mills oldukça önemli bir sosyologdur. Fikirleri ile derin izler bırakmıştır. Mills'in de iktidar konusundaki fikirleri oldukça önemlidir. Mills günümüzde iktidar anlayışının değiştiğinden eskisi gibi insanların korku ile değil ikna yoluyla yönetildiklerinden bahsetmektedir. Mills'e göre iktidar bir grubun toplum üzerindeki diğer tüm gruplar ve bireyler üzerinde üstünlük kurması, onları yönetmesi ve yönlendirmesidir. Mills iktidarın gücünün çok sınırsız olduğundan, insanların hayatların her alanının da bir tahakkümü olduğundan bahsetmiştir. Mills her toplumda iktidar olgusunun belli alanlarda toplandığını yani toplumu yönetsel alandaki etkisinin belli kurumların tekelinde olduğundan bahsetmiştir. Her toplum birbirinden oldukça farklıdır dolayısıyla iktidar tipleri de birbirlerinden farklıdır. Mills Amerikan toplumundaki iktidar olgusunu incelediğinde, iktidarın daha ziyade askeri ve ekonomik güçlerin etkisi altında olduğunu vurgulamıştır. Onların toplum üzerindeki yönetme, denetleme ve biçimlendirme güçleri oldukça fazladır. Mills iletişim araçlarının yani televizyon, gazete ve radyolarında halkın

üzerindeki tesirlerinden bahsetmiş, algı oluşturma, bireylerin yönelim ve düşüncelerini etkileme güçlerini anlatmıştır (Akt. Kızılçelik, 2018).

Mills toplumların bütününe etkileyen oldukça önemli kararların toplumun çok küçük bir kesimi tarafından alındığından bahsetmektedir. Mills iktidar seçkinlerinden de bahsetmekte bazı seçkinlerin kendilerine verilen rollere uygun davrandığını bazılarının ise bu rolleri kendilerine göre oluşturduklarını söylemektedir. Rollerini kendi belirleyenlere örnek olarak Hitler'i vermektedir. Mills eserlerinde ünlüler, en zenginler, üst yöneticiler hakkında görüşlerine yer vermiştir (Akt. Ertek, 2017).

Mills toplumsal analizlerinde sınıflar arasında tabakalaşmış bir yapıdan bahsetmektedir. Bu tabakalar arasında orta sınıf oldukça önemlidir. Orta sınıfı anlamak ise oldukça zordur. Bireylerin toplumsal sınıflar arasında geçiş yapabilmelerinin çok zor olduğundan, bu durumundaa insanların yaşadıkları toplumu tam olarak tanıyamadan, sadece kendi sınıflarının içine hapsolmuş bir şekilde yaşamalarına neden olduğundan bahsetmiştir. Mills iktidar seçkinleri kavramının üzerinde oldukça önemle durmaktadır. Ona göre bu seçkinler üç şekilde katagorize edilmiştir. Bunlar, ekonomik elitler, siyasi elitler, askeri elitlerdir. Bu elit gruplarının geçmişlerinin birbirine benzer olduğundan, çıkarlarının uyduğundan, karşılıklı ilişkilerinin benzer olduğundan bahsetmiştir. Bu grupların birlikteliği oldukça önemli olmakla birlikte bu birlikteliğin iktidar seçkinlerini oluşturduğundan bahsetmiştir. Bu yapının bütünsel halinin yönetsel tüm süreçleri, karar almaları yönlendirdiğinden bahsetmiştir (Arslan, 2004).

EĞİTİM İKTİDAR DENETİM VE DİSİPLİN

Daha önce vurgulandığı üzere salt teknik bir uğraş ya da nötr pratikler toplamı olmadığı gibi, eğitim basit bir öğretim kurumu da değildir. Eğitim devletin temel ideolojik aygıtlarından biri olup, hegemonya ve tahakkümün oluşturulması ve sürdürülmesindeki rolü mutlaka ve sürekli akılda tutulmalıdır. Bu noktada I. Illich ve P. Bourdieu'nun eğitime ilişkin görüşlerine değinmeden önce eğitimin işlevlerine dair yaklaşımlarını özetlemekte yarar bulunmaktadır.

2.1. Eğitimin İşlevleri Üzerine Temel Yaklaşımlar

Eğitim kavramına ilişkin literatürde pek çok tanım yer almaktadır. Bunun nedeninin farklı felsefi görüşler olduğu düşünülmektedir. Farklı felsefi görüşler farklı eğitim tanımlarının ortaya çıkışını sağlamıştır. Araştırmanın sınırlılıkları dahilinde bir eğitim tanımının verilmesi daha uygun bulunmaktadır. Eğitim bireylerin davranışlarında istendik değişiklikler meydana getirme

sürecidir. Eğitim insanların doğa üzerinde etki kurmaya onu değiştirmeye, dönüştürmeye çalışması yoluyla edindiği davranış değişiklikleridir (Sönmez, 1994). Durkheim'a göre eğitim toplumsal yaşama daha hazır olmayan insanların hayata hazırlanması sürecidir. Bu süreçte bireylerin kazanması gereken bilgi, beceri, yeterlilikler gibi her boyutu kapsayan geniş bir çerçevesi vardır (Durkheim, 2004).

Araştırma konusu bağlamında ilgili literatür tarandığında eğitimin toplumsal denetime ilişkin tanımları gözlemlenmiştir. Konu kapsamı dahilinde eğitimin bu tanımlarının verilmesi daha uygun bulunmaktadır. Eğitim yönetsel faaliyetleri geçerli kılmak amacıyla insanların belirli gayeler neticesinde yetiştirilmesidir (Erden, 2007). Alan yazında eğitimin hem toplumsal hem bireysel hayatı düzenlemeye yönelik işlevleri ile ilgili tanımları bulunmuştur. Bu bağlamda eğitim devletlerin var oluşlarını toplumların kabul etmesini sağlayacakları bir yol olarak kullandıklarını söylemek mümkündür (Çetin, 2001).

Toplumların gelişiminin, değişiminin, sürekliliğinin sağlanmasında eğitimin çok önemli bir görevi bulunmaktadır. Çünkü eğitim hem insanların yetiştirmesinde hem geliştirilmesinde hem de toplumsal değer ve normların bir kuşaktan diğere aktarılmasında oldukça önemli bir göreve sahiptir. Tüm bu tanımlardan hareketle eğitimin toplumsal bir kurum olduğu sonucuna ulaşılır. Durkheim bu bağlantıyı eğitimin toplumların ihtiyacına yönelik olarak biçimsel bir biçimde düzenlendiğini ve eğitimin mutlak süratle toplumların ihtiyaçlarını karşıladığını söylemiştir (Akt. İnal, 2019). Nitekim Akyüz (2019) eğitimin insanlık tarihinin gelişimine sağlamış olduğu katkıları incelemiş olduğu araştırmasında, eğitim de ilerlemiş olan uygarlıkların her alanda ve düzeyde ilerleme imkânı bulduğunu söylemiştir. Çünkü eğitim ile hem geçmiş mirasın korunabilmesi amaçlanmakta hem de bu mirası gelecek nesillere aktarabilmesini sağlamaktadır. Eğitim ayrıca bireylerin toplumsallaşabilmesi için de bulunulmaz bir fırsattır.

Yukarıda yapılan tüm bu tanımlardan hareketle eğitim bireyin yaşamda ihtiyaç duyacağı bilgi ve yeterliliklere sahip olabileceği bir sistemler bütünüdür. Bu doğrultuda eğitimin çeşitli amaç ve işlevleri bulunmaktadır. Toplumların bireylere verdikleri eğitim ile geliştirmeye çalıştıkları eğitim işlevlerini dört kategoride toplayabiliriz. Bunlar: Toplumsal, siyasal, ekonomik ve bireysel işlevlerdir (Ünsal vd, 2015). Yine bu işlevler arasında bireylerin toplumsallaşmalarına katkı sağlama, kültürel mirasın eğitim yoluyla gelecek nesillere aktarılabilmesinin yolunu açma, insanların gelişime katkı sunma, ekonomik anlamda toplumların daha iyi bir konuma gelmelerini sağlama gibi pek çok işlevi sayılabilmektedir (Konuk, 2002).

Eğitimin toplumsallaştırma işlevi bireyin yaşadığı toplumun bir parçası haline gelebilmesi için gerekli olan kültürel değer ve normları, toplum içinde davranma ve yaşamayı öğrenmesini ve bu anlamda ihtiyaç duyacağı yeterlilikleri öğrenebilmesi sürecidir. Eğitimin kültürel mirası aktarma işlevi ise toplumun sahip olduğu tüm kültürel unsurların bireylere eğitim aracılığıyla verilebilmesi hususudur. Örneğin masallar, ninniler, müzikler, destanlar gibi toplumların öz benliklerini yansıtan kültürel tüm miraslarının aktarılması eğitim yoluyla sağlanmaktadır. Yine bu yolla toplumlar milli benliklerini koruyabilmektedirler. Eğitimin seçme ve yöneltme işlevi de bulunmaktadır. Bu işlevi bireylerin ilgi, yetenek ve akademik yeterliliklerine göre belli alanlara yöneltmesini kapsamaktadır. Eğitimin ekonomik işlevi ise bireylerin herhangi bir alanda yetiştirilmesinin devlete getirdiği maddi külfettir. Ayrıca devletlerin ekonomik olarak kalkınabilmelerinin temelinde iyi yetişmiş bir insan gücünün varlığı önemlidir. Dolayısıyla ekonomi ve eğitim arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Tüm toplumsal kurumlarda olduğu gibi eğitiminde gizil birtakım işlevleri vardır (Doğan, 2012).

Eğitimin en temel işlevlerinden birisi de siyasal işlevidir ki bu araştırmanın sorunsalı içerisinde bu husus yer almaktadır. Eğitimin siyasal işlevinin esasında devletin istediği ihtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirebilmek amacıyla eğitimi her yönüyle kullanmasını sayabiliriz (Zabun, 2020). Aslında bu resmi olarak devam ettirilen eğitimin genel bir işlevidir. Devlet yetiştirmek istediği insan modeline uygun olarak tüm eğitsel faaliyetleri planlamaktadır. Bu doğrultuda ders kitapları, ders içi ve dışı etkinlikler, kutlamalar, törenler belirli bir sistematik dahilinde gerçekleşmektedir (Doğan, 2011). Böylelikle devletler eğitim yoluyla hem bireylerin devlete olan bağlılıklarını arttırmaktadır, aynı zamanda da kendi varlıklarını güvence altına almaktadırlar (Tezcan, 1985).

Yukarıda açıklamaya çalışmış olduğum doğrultuda her toplumda eğitimin işlevlerinin birbirinde farklı olduğu görülmektedir. Bazı toplumlarda ekonomik yön ön planda iken bazı toplumlarda kültürel mirası aktarma yolu ön plandadır. Her toplum birbirinden farklı yapıda olduğu için her toplumun eğitime yüklediği anlam ve eğitimden beklentisi de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Ancak toplumsal değil de bireysel bir bakış açısıyla yaklaştığımızda her toplumda mesleki anlamda bir konuma gelebilme, iyi bir gelir elde edebilmek ancak ve ancak eğitim yoluyla mümkün olabilmektedir (Fidan 1998).

2.2. Eğitim, Denetim ve Disiplin Arasındaki İlişki

Yukarıda bahsedildiği üzere eğitimin genel işlevlerinin yanında ideolojik işlevi de mevcuttur. Bu anlamda devletin ya da iktidarın genel ideolojisi yanında ve bununla uyumlu olacak şekilde tasarlanan eğitim ideolojileri de söz konusudur. Söz konusu ideolojileri eğitimin tüm kademe ve türlerinde örtük ya da açık yürürlükte dir. Bu bağlamda, devletlerin hem varlıklarını koruyabilmek hem bu ideolojilerini insanlara edindirebilmek amacıyla eğitim ideolojisi sıklıkla kullandıkları vakıdır.

Örneğin Althusser ideolojinin toplumu derinden etkileyen ve onun dönüşümünü sağlayan, ayrıca insanların birbirleriyle ve kurumsal olarak iletişimini etkileyen yani toplumun her yanını kuşatmış bir durumda olduğundan bahsetmiştir (Akt. Dinçer, 2003).

Kısacası ideoloji toplumların birlik ve beraberliklerini sağlayan, var olan toplumsal koşulların sürmesini ve gerekirse üretilmesini sağlayan fikirler bütünüdür. İdeoloji siyasal iktidarların toplumun şekillendirilmesi kullandıkları en önemli unsurlardan biridir. Ayrıca ideolojiler siyasal iktidarların toplumlara müdahale edebilmesini de sağlamaktadır. Siyasal iktidarlar kendi meşruiyetlerini de ideolojileri ile sağlamaktadırlar. Bu bağlamda ideolojiler sayesinde devlet sistemi de kontrol edilebilir (Çetin, 2001).

Devleti yöneten iktidarlar mevcut ideolojik görüşlerinin halka tam olarak aktarabilmek için eğitimi bütün yönleriyle kullanırlar. Bu sayede de devletin ideolojisinin toplumda yaşayan herkes tarafından ikna yoluyla edinilmesi mümkün olur (Çetin, 2001).

Devletlerin toplumda yaşayan bireyleri düzenleyebilmesi, denetleyebilmesi, ikna edebilmesi ve onları istediği yönde yetiştirebilmesinin en başında eğitim gelir. Dolayısıyla devletler yürütmüş oldukları eğitsel ideolojiler aracılığıyla toplumları ve insanları biçimlendirebilmektedirler. Herhangi bir ideolojisi bulunmayan bir iktidarın toplumsal hayatta bir bütünlük kurabilmesi ve insanları yönetebilmesi mümkün gözükmemektedir. Mevcut siyasal iktidarların ideolojilerini topluma benimsetebilmelerinde kullanmış oldukları en önemli araç okullardır. Çünkü bu eğitimler okullarda verilmekte ve bireyler mevcut ideolojilere okullar sayesinde ikna olmaktadır. Çünkü bu doğrultu da ilmek ilmek yetiştirilmektedirler. Eğitimin her aşaması ve kademesi bu doğrultuda planlanmaktadır. Eğitim aracılığıyla devletin bütün insanların değer yargılarını bakış açılarını yönlendirebilme ve yönetebilme imkânı olmaktadır (Black, 1989).

Eğitim bireylerin kendilerini kabullerinin, kendileri ile ilgili beklentilerin, toplumsal davranışların, bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesinin, bireylerin kurumlarla kuracakları iletişimin belirlenmesinin en başında gelmektedir. Bu nedenle de eğitim bir siyasal ideolojinin bireyleri terbiye etmesi, onlara boyun eğmeyi öğretmesi, sorgulamanın önünü kesmesi, insanları siyasal ideolojilere itaat eder bir duruma getirmesi açısından oldukça işlevseldir (Nietzsche, 1991).

Rousseau eğitimin yürütüldüğü kurumlar sayesinde bireylerin millet olmayı öğrenmesi, bireylerin kendi doğalarını anlamasını sağlaması yoluyla, eğitimin oldukça önemli bir kurum olduğunu söylemektedirler. Eğitim sayesinde insanların bir toplum olabilmesi millet şuuruna ulaşabilmesi mümkün olmaktadır (Akt. Bakır, 2007).

İnsanların eğitim süreçlerini incelediğimiz de kişiler oldukça küçük yaşlarda eğitim almaya başlarlar ve eğitim bireylerin hayatlarının bütün yönünü kuşatır. Aslında eğitim yoluyla iktidarların bireylerin hayatlarına tam bir şekilde etki edebilmeleri ve onları yönlendirebilmeleri mümkün olmaktadır. İnsanlara verilen eğitim neticesinde bireylerin davranışsal anlamda eğilimleri, değer yargıları, toplumsal kabulleri de belirlenmektedir. Bu yönüyle eğitimin aslında siyasal iktidarların bir meşrulaştırma aracı olduğunu söylememiz mümkündür. Bireyler eğitimle hem davranışlarının nasıl olması gerektiğini hem yapılmaması gereken bir davranışta bulunmaları durumunda ne ile karşılaşacaklarını öğrenirler (Bourricaud, 1987).

Hegel'e göre eğitim bireyin devlette varoluşsal olarak bütünleşmesi, bireyin devlet ile fikişsel anlamda aynı hale gelmesini içermektedir. Hegel insanın sahip olduğu bütün yetilerin yeterliliklerin devlet sayesinde olduğunu vurgulamakta, devlet olmasaydı bireylerin yeterli donanıma erişemeyeceğini vurgulamaktadır. O devlete bir kutsallık yüklemekte ve bireylerin onun sayesinde varoluşsal amaçlarına ulaşabildiklerini savunmaktadır. Devletin bireylerle bütünleşmesi ve devletin bireylere kazandırmayı amaçladığı her türlü bilginin eğitim yoluyla verilebilmesi mümkün olmaktadır (Hegel, 1991).

Weber eğitim kavramını ayrı olarak değerlendirmeyip onun askeri kurumların bir uzantısı olduğunu ileri sürmektedir. Weber' e göre eğitim sayesinde iktidarlar toplum üzerinde üstünlük kurabilmekte, toplumu yönetebilmekte, yönlendirebilmekte, insanlara kurallara uymaları uymamaları halinde nelerle karşılaşacakları hakkında da bilgi vermektedirler. İktidarlar gerekirse zor kullanmakta insanların onlara gönüllü boyun eğişlerini eğitim sayesinde planlayıp uygulayabilmektedirler (Weber, 1993).

Paulo Freire “*Ezilenlerin Pedagojisi*” adlı kitabında toplumlardaki işleyişlere, bu düzenin yetiştirmiş olduğu insan modellerine ve bu insan modellerinin ortaya çıkışında en önemli rolü üstlenen eğitime dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Toplumu oluşturan iki temel grubun olduğunu, bu grupların ezenler ve ezilenlerden oluştuğunu vurgulamıştır. Ezenlerin ezilenleri koşulsuz ikna yöntemlerinin eğitimden geçtiğini ve bu döngünün kırılmadığından bahsetmiştir (Freire, 2003).

2.3. Ivan Illich ve Bourdieu’nun Okulun İşlevleri Üzerine Görüşleri

Yukarıda daha önce vurgulandığı üzere eğitimin modern dünyadaki yeri ve rolü üzerine Bourdieu ve Illich’ in oldukça özgün ve ufuk açıcı analizleri mevcuttur. Örneğin Bourdieu’ye göre eğitim toplumların kültürel yapılarının bir uygulama ve yeniden üretilme biçimidir. Ancak burada Bourdieu kültürün egemen sınıfın kültürü olduğunu hâkim olan sınıfın eğitim yoluyla kendi kültürünü meşrulaştırdığını ve insanların zihninde başka kültürlerle ilişkisinde algıların oluşmasını sağladığını söylemektedir (Akt. Tezcan, 1993: 55). Bourdieu’nin çalışmalarında eğitimin işlevleri eğitimin sosyal sınıfların oluşumundaki etkileri üzerine incelemelere rastlanılmıştır. Bourdieu’nin anlayışında ekonomik anlamda insanlar arasındaki eşitsizliklerin toplumda sınıflaşmalara neden olduğudur. Ayrıca kültürel anlamdaki farklılaşmalarında bu eşitsizlikleri beslediğinin bu durumun bir kısır döngüye dönüştüğünü ve toplumda sınıfların meydana geldiğini belirtmektedir. O sınıfsal ayrıkların temelini ekonomik olarak görmektedir. Bu eşitsizlikler her ne kadar ekonomik kaynaklı bir şekilde başlamış olsa da zaman içerisinde hem kültürel alana kaymakta hem de okulları etkilemektedir (Akt. Yanıklar, 2010).

Bourdieu’nun düşünceleri Marx’dan yola çıkmış ancak düşünsel anlamda Durkheim ile Weber’den daha çok faydalanmış, fikirlerine yansıtmıştır. Bourdieu bireylerin içerisinde bulundukları toplumların kültürel yapılarının, davranışlara yansıdığından ve bu kültürel yapıların oldukça belirleyici olduğundan bahsetmiştir. Bu toplumsal hakimiyetin nasıl nesiller boyu devam ettiğini, nasıl sürdürülebildiği üzerine düşünmüş ve fikirler ortaya koymuştur (Akt. Turgüter, 2016).

Bourdieu, eğitimin çeşitli bilgi ve becerilerin bireylere aktarıldığı ve bireyler arasındaki eşitsizliklerin pekiştirildiği bir alan olarak görür. Kısacası o eğitim süreçleri ile bireyler ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin keskinleştirildiğini ve mevcut iktidarın kendi meşruluğunu da yine eğitim aracılığıyla sağladığını söylemektedir (Akt. Akşit vd., 2000).

Bourdieu'nun sermaye olarak olarak adlandırmış olduğu kavram sadece maddi bir durumu ifade etmemekte olup aynı zamanda kültürel ve toplumsal sermayeyi de ifade etmektedir. Ayrıca incelenen kaynaklarda Bourdieu' nin simgesel sermaye kavramına da rastlanmıştır (Bourdieu, 1990). O tüm sermaye alanlarını da kapsayan karmaşık bir yapıdadır. Ancak bu araştırmanın kapsamı dahilinde olmadığından bu alandan bahsedilmeyecektir.

Bourdieu habitus kavramını ile bireylerin bilinçli bilinçdışı eğilimlerini, bireylerin sahip oldukları kültürleri, verilenleri bilinçsiz kabul edişlerini hepsini kapsamaktadır. Habitus kavramını doğrudan aile de alınan eğitim ile ilişkilendirmektedir (Akt. Yanıklar, 2006). Bir çocuğun ailesi içinde edinmiş olduğu habitus, çocuk okula başladığında çocuğun bilgileri ediniminde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ailesi içinde düzenli olarak kitap okunduğunu gören çocuk kitap okuma alışkanlıklarını daha kolay elde edecektir. Aynı şekilde aile içinde herkesin modellediğini gören çocuk sorumluluklarını yerine getirebilme konusunda daha tecrübeli olacaktır.

Bourdieu çocukların okula başladıklarında aile içinden alıp getirmiş oldukları bu kültürel birikimlerin onların başarılarını, durumlarını etkileyeceğini aslında çocukların farklılaşmasının çok öncesinde başladığını dile getirmektedir. Ancak burada Bourdieu' nun yaklaşımında dikkat çeken önemli hususlardan biri onun bu süreçteki eğitimin etkisini dışlamasıdır (Akt. Yanıklar, 2010). Kısacası Bourdieu çocukların eğitsel başarılarında ailelerin içinde bulundukları ekonomik ve kültürel yapıların çocuklara da sirayet edeceği, alt düzey bir sosyal grupta bulunan çocukla üst düzey bir sosyal grupta bulunan çocuk arasında farklılıklar olacağını ve eğitimin bu farklılıkları pekiştireceği hususudur. O zaten sosyal anlamda bulunan eşitsizliklerin okul nedeniyle akademik anlamda da bir sınıflamaya dönüştüğünü ifade etmektedir.

Bourdieu "*Ayrım*" adlı kitabında toplumsal sınıfları bu sınıfların nasıl oluştuğu ve nasıl pekiştiği ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Bu kitabında eğitim ve sınıfsal ilişkiler, eğitim ve sınıfsal çatışmalar gibi hususlara yer vermiştir. Bourdieu eğitim ile bireylerin mevcut sınıfsal düzeylerinin pekiştiğini vurgulamakta ve sınıfsal farklılıkların bireyler okula daha gelmeden ailenin bulunduğu maddi, kültürel, eğitimsel koşullar ile belirlendiğini açıklamaktadır (Akt. Papuşcuoğlu, 2020).

Diğer yandan, Ivan Illich, okulsuz toplum teorisini genel bir sosyal kuram olarak ele almış ve özgür bir toplumu okul temelli daha doğrusu modern anlamıyla okul ile düşünmemiştir. Geliştirdiği teorisinin pek çok aşamasında Foucault ve Althusser'in etkilerine rastlamak mümkündür. Üçü de kuramlarını açıklarken 2. Dünya savaşı sonrasında meydana gelen toplumsal

çöküntülerden ve yeniliklerle beraber gelişen problemlerden bahsetmişlerdir. Onlar kanun koyucuların, cezaların, kuralların sadece toplumu düzenleme amacının olmadığını arkasında bir iktidarın meşrutiyetini sağlama yönünde disipline edici bir yaklaşımının olduğunu savunmuşlardır. Illich okulların toplumsal anlamda çözümlü çöküntüye, toplumsal, psikolojik problemlere neden olduğunu savunmaktadır (Akt. Akyüz, 2019).

Illich kapitalist sistemden ve kapitalist sistemin ortaya çıkarmış olduğu kurumların insanlar üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Bellirli bir ekonomik seviyenin altında olan insanların kendi kendilerini eğitime noktasında yetersiz kaldıklarını vurgulamıştır. Illich'in "*Aklın Modernleşmesi*", "*Enerji ve Eşitlik*", "*Gölge ve İş*" gibi kitapları bulunmaktadır. Tüm bu eserlerinde Illich insanların sorgulamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın kapsamına dahil olması bakımından "Okulsuz Toplum" adlı kitabına değinilecektir. Illich "*Okulsuz Toplum*" adlı eserinde çocukların daha çok küçük yaşlarından itibaren gözlerini okulda acıktıkları ve oldukça uzun bir süreyi zorunlu eğitim dahilinde geçirdiklerinden bahsetmektedir. Okulların mevcut toplumsal sınıfların arasındaki ayrımı daha da arttırdığı noktasına yoğunlaşmaktadır. Okulların öğrencileri tek tip olacak şekilde yetiştirmeye çalıştığından, zorunlu olan müfredatın öğrencilerin sorgulama becerilerini köreltmesinden, teorik olarak bilgilerin edinim süreçlerinin uygulamanın önüne geçmesinden, zengin-fakir ayrımını pekiştirmesinden öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alıp öğrenmeyi yapılandırabilmesinin önüne geçtiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bireylerin sadece okulda öğrenmeyeceklerini, öğrenmelerin diploma ile ölçülmesinin yanlış olduğundan bahsetmektedir. Bireyler kendilerini okul dışındaki ortamlarda da yetiştirebilirler. Illich bireylerin okul dışı öğrenmelerinin ve kendilerini yetiştirmenin önemini vurgulamakta bu durumun bireyleri daha özgür daha yaratıcı kılacağını düşünmektedir (Akt. Sarıtaş, 2018).

Illich okulun topluma zarar verdiğini söyler, okulları eğitimin önünde birer engel olarak görür. Günümüzde kullanılan okul modellerinde uygulanan müfredattan ziyade özgür eğitim olarak savunduğu yöntemi önerir. Ona göre günümüzde pratikte hiçbir tecrübesi olmayan öğretmenlerin öğrencilere ders vermesi bir oyalanmadan ibarettir. Onun özgür eğitim olarak bahsetmiş olduğu eğitim belirli bir müfredata bağlı kalmayan, öğrencilerin kişisel çabalarının ön planda olduğu bir formdadır (Yıldırım, 2013).

Illich okulların resmi birer kurum olarak var olmalarının içerisine girdikleri ideolojik döngüden çıkamayacağını, mevcut siyasal iktidarların ideolojik birer argümanına dönüşeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca okullar devlet için maddi bir külfettir. Onun ortaya koyduğu özgür eğitim modelinde bir kural

koyucu olmayacaktır. İnsanlar özgür bir biçimde içeriklere karar vereceklerdir (Illich, 2017).

Illich okulsuz toplum aracılığıyla bireylerin kendilerini belirli kalıpların dışında özgür bir biçimde eğitebileceklerini söylemektedir. İnsanların iyi bir öğrenmenin okulda olacağına dair yönlendirilmesinin doğru olmadığını düşünmektedir. Dünya’da insanların oldukça önemli bir çoğunluğunun hayatı boyunca hiç okula gitmediğini, öğretmenlerle hiç temas kurmadığını ama buna rağmen oldukça önemli bilgi ve donanımlara okulsuz da ulaşabildiklerini söylemektedir. Illich okulsuz bir toplumun bireylerin özgür düşünebilmeleri, düşüncelerini geliştirebilmeleri, mevcut sınıfsal ve kültürel durumlarını sorgulayabilmeleri açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamakta ve okulsuz toplumu önermektedir. Ancak bu sayede ideolojik tahakkümler kırılabilir kişiler gelişime açıklanacak ve tek tipleşmekten kurtulacaktır (Akt: Günay, 2019).

Illich bireylerin öğrenmelerinin pek çoğunun okulda değil okul dışı öğrenme ortamlarında oluştuğunu vurgulamakta. Okulda öğrenmenin bir belgeye döküldüğünden bunun ise bilgi düzeyinin ölçülmesinde çok sınırlı bir ölçüt olarak kalmasından bahsetmektedir. Okullarda öğrenenlerin pekiştirilmesinin, öğrenmeyenlerin aşağılanmasıyla bireylerin kendilerine yabancılaşmasına neden olacağından, kişinin kendi ile kurduğu iletişimi olumsuz etkileyeceğinden bahsetmektedir (Akt: Günay, 2019).

SONUÇ

Sonuç olarak, eğitim kurumunun sadece bilgi aktaran tarafsız bir yapı olmadığını; tam tersine, iktidarın bakış açısını ve kurduğu düzeni güçlendiren, mevcut eşitsizlikleri de yeniden üreten önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Tüm iktidarlar hegemonya ve tahakküme dayanır. İktidar eşitsiz toplumsal ilişkilerden türediği için bu ilişki biçimini süregelenleştirmeye ve olağanlaştırmaya çalışır. Modern toplumlardaki iktidar yapısı da bundan muaf değildir. Bu anlamda iktidarların çeşitli ideolojik araçları mevcuttur. Eğitim bunların en başta ve en güçlü olanıdır. Her iktidarın toplumu kendine bağlayan bir ideolojisi bulunmakta ve mevcut ideolojisi ile tüm kurumları yapılandırmaktadırlar. İktidarlar ideolojilerini toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi amacıyla özellikle eğitimi kullanmaktadırlar. Baskı ve şiddet ile toplumları denetim ve disiplin altında tutabilmek uzun süreçte çok zorlu bir yöntem olduğundan devletler ideolojilerini eğitim aracılığıyla bireylere ilmek ilmek işleyerek vermektedirler.

Eğitim politikalarının siyasal ve toplumsal iktidarlarını sürdürmek ve meşruiyet elde etmek üzerine şekillenmektedir. Başka bir deyimle eğitimin

iktidarların bünyesinde her aşamasının ve sürecinin, iktidarın görmek istediği insan tipini yetiştirebilmek amacıyla oluşturulmaktadır. Bourdieu bu noktada okulların resmi kurum olmaktan çıkarılması gerektiğini ancak böylelikle siyasi işlevinin kaybolacağını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Illich’de okulların resmi kurum olarak var olmalarının, bu ideolojik döngüsel sürecin bir parçası olmalarına neden olduğunu söylemiştir. Mevcut iktidarlar ideolojilerini okullar aracılığıyla, bireylere ikna yoluyla öğretebilmektedir. Illich bu nedenle özgür eğitim olarak adlandırdığı eğitimi tavsiye etmekte, okulların resmi kurum olmaktan çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Akşit, B., Şen, M., Coşkun, M. K. (2000). Modernleşme ve Eğitim: Ankara'daki Ortaöğretim Okullarındaki Öğrenci Profilleri. *Mübeccel Kıray için yazılar*.
- Akyüz, E. (2019). *Ivan Illich'in okulsuz toplum modelinde bir iktidar aracı olarak okul*. Master's thesis Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, A. (2004). Türk iktidar seçkinleri. *Kırgızistan Kommersiyaluk Enstitüsü, Akademik Bakış, Türk Dünyası Celalabad İşletme Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1-9.
- Bakır, K. (2007). Jean-Jacques Rousseau'nun Naturalist Eğitim Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. (15), 103-122.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* (Çev. M. Gümüş). Ankara: Verso yayınları.
- Bayır, M. (2018). Egemenlik ve Gözetimin Çağdaş Biçimleri: Total Kurum, Disiplinci İktidar ve Kamp. *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*. 1, 46-61.
- Belsey, C. (2013). *Postyapısalcılık* (Çev. N. Örgü). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Bourricaud, F. (1987). Meşruiyet ve Meşrulaştırma. *Güncel Sosyoloji Dergisi*. 35 (2), 57-67.
- Bourdeu, P. (1990). *The Logic of Practice, Stanford*. Stanford University Press
- Cevizci, A. (2006). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Ebabil Yayıncılık.
- Cevizoğlu, H. (2020). *Foucault'nun "Toplumsal Denetim" Ve Geertz'in "Kültürel Sistem" Kavramı Çerçevesinde Hristiyanların "İnanç Nesnelerinin" Kullanımı*. Yayınlamamış doktora tezi. Ankara üniversitesi
- Çaycı, B. (2016). Medyada Gerçekliğin İnşası ve Toplumsal Denetim. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 25(2), 84-96.
- Çelik, N. B. (1999). İdeoloji kuramlarında özne: Althusser ve Gramsci. *Kültür ve İletişim Dergi*. 2(2), 101-128.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Dinçer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*. 3(1), 102-112.
- Doğan, İ. (2011). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, S. (2012). Eğitimin İşlevleri. *Eğitim Bilimlerine Giriş (Kitap Bölümü)*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). *Emile Durkheim'dan okumalar*. İstanbul: Psikoloji Basın.
- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da söylem ve iktidar. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. (21), 55-69.

- Erden, M. (2007). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Ertek, M. Y. (2017). İktidar Seçkinleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (7), 95-101.
- Fidan, N. (1998). *Eğitime Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Erdamar, G. Ve Alpan, G. (2011). Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları. *Journal Of New Word Sciences Academy- Education Sciences*. 6(4), 2569-2578.
- Han, B. (2019). *Psikopolitika (Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri)*. (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Freire, P., Hattatoğlu, D. Ve Özbek, E. (2003). *Ezilenlerin Pedagojisi*. İstanbul: Altın Kitaplar yayınevi.
- Günay, C. A. (2019). Okulsuz Toplum. *Akademik Matbuat*, 3(2), 93-101.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Tarihte Akıl*. (Çev. Ö. Sözer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Illich, I. (2017). *Okulsuz Toplum*. (Çev. M. Özay). İstanbul: Şule Yayınları.
- İnal, K. (2019). Durkheim'ın Eğitim Anlayışı. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*. 24(2), 511-518.
- Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, İdeoloji ve İdeoloji İle İlgili Son Söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 24(5). 1-20.
- Kızılçelik, S. (2018). İktidara İlişkin Temel Tezlerin Mukayesesi. *Social Sciences Studies Journal*. 4(22).4229-4240.
- Konuk, O. (2002). Toplum ve eğitim. *İçinde: Sosyolojiye giriş*. İstanbul: Martı Yayıncılık.
- Marx, K. (2015). *Das Kapital*. (Çev. M. Selik). İstanbul: Yordam Kitapevi.
- Nietzsche, F. W. (1991). *Gelecekteki felsefe*. (Çev. Ü. Özdağ). Ankara: İmge Yayınevi.
- Russell, B. (1976). *İktidar*. (Çev. M. Ergin) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Revel, J. (2012). Kimlik, Doğa, Yaşam, Üç Biyopolitika Yapı bozumu. *Cogito*. 9 (20), 70-71.
- Mills, C. W. (2000). *Toplumbilimsel Düşün* (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: Der Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyo-İktidar. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*. 4(1), 109-133.
- Papuşcuoğlu, T. (2020). Eğitim Hakkı Üzerine Bir Tartışma: Uzaktan Eğitim Sürecinin Bourdieu Üzerinden Bir Analizi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4(6), 129-148.

- Saf, H. (2017). Risk Toplumunda Toplumsal Denetim: WhatsApp Darbesine Facetime Önlemi. *TRT Akademi Dergisi*. 2(3), 160-180.
- Sarıtaş, D. (2018). *Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri ve Alternatif Çözümler*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Sennet, R. (1992). *Otorite*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sönmez, V. (1994). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Şen, H. (2006). İktidar ve Eğitim. *Sosyoloji Dergisi*. 16(1), 94-136.
- Tezcan, M. (1995). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Turgüter, E. A. (2016). Yöntem Tartışmaları'nın Sosyal Bilimlere P. Bourdieu ve A. Giddens Üzerinden Yansıması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 9-17.
- Ünsal, S., Bağgeci, B., Meşe, N. N. ve Korkmaz, F. (2015). Eğitimin işlevlerini değerlendirme ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 5(2), 245-265.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla) İstanbul: İletişim.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nun Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*. (22), 121-138.
- Yanıklar, C. (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*. İstanbul: Birey Yayınevi.
- Yıldırım, A. (2011). *Eleştirel Pedagoji, Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zabun, B. (2020). Eğitimin Temel İşlevleri Bakımından Suriyeli Mültecilerin Eğitimi. *Social Mentality and Research Thinkers Journal*. 6(38), 2097-2102.